

Sygn. akt I CSK 749/17

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 23 stycznia 2019 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Agnieszka Piotrowska (przewodniczący, sprawozdawca)
SSN Józef Frąckowiak
SSN Maria Szulc

w sprawie z powództwa Syndyka masy upadłości I. sp. z o.o. w upadłości
likwidacyjnej w W.
przeciwko J. M.
o zapłatę,
po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej
w dniu 23 stycznia 2019 r.,
skargi kasacyjnej strony powodowej
od wyroku Sądu Apelacyjnego w (...)
z dnia 10 marca 2017 r., sygn. akt I ACa (...),

- I) odrzuca skargę kasacyjną w zakresie obejmującym punkt II zaskarżonego wyroku,**
- II) oddala skargę kasacyjną w pozostałej części,**
- III) zasądza od powoda na rzecz pozwanego koszty postępowania kasacyjnego w kwocie 2700 (dwa tysiące siedemset) zł.**

UZASADNIENIE

Wyrokiem z dnia 20 listopada 2015 r. Sąd Okręgowy [...] w W. zasądził od pozwanego J. M. na rzecz powoda Syndyka masy upadłości „I.” sp. z o.o. w upadłości likwidacyjnej z siedzibą w W. kwotę 185 200 zł z ustawowymi odsetkami od dnia 21 maja 2011 r. do dnia zapłaty (pkt I sentencji wyroku); oddalił powództwo w pozostałym zakresie (pkt II sentencji wyroku) oraz orzekł o kosztach procesu. Sąd ustalił, że w dniu 17 grudnia 2009 r. pozwany jako pożyczkodawca zawarł z „I.” sp. z o.o. jako pożyczkobiorcą (dalej Spółka) pisemną umowę pożyczki kwoty 185 000 zł z odsetkami umownymi w wysokości 8% w skali rocznej, która miała podlegać zwrotowi na wezwanie pozwanego. W dniu 19 lipca 2010 r. te same strony zawarły umowę zastawu rejestrowego szczegółowo opisanych samochodów i motocykla w celu zabezpieczenia spłaty przez Spółkę opisanej wyżej pożyczki. Strony uzgodniły, że po upływie terminu zwrotu pożyczki, pożyczkodawca może dochodzić zaspokojenia z przedmiotu zastawu, m.in. w drodze jego przejęcia na własność, skutecznego w dniu złożenia oświadczenia o przejęciu, nie wcześniej jednak niż w ciągu 3 dni od daty powiadomienia Spółki o sposobie dochodzenia zaspokojenia z przedmiotu zastawu. W sytuacji, w której wartość zobowiązań Spółki zabezpieczonych zastawem będzie niższa niż wartość przedmiotu zastawu, zastawnik (pozwany) przeleje kwotę nadwyżki na rachunek bankowy zastawcy (Spółki) w ciągu 14 dni od dnia zaliczenia kwoty otrzymanej przez zastawnika z tytułu przejęcia przedmiotu zastawu na własność. Umowa została ujawniona w rejestrze zastawów. W dniu 21 lipca 2010 r. J. M. złożył oświadczenie o objęciu 128 nowych udziałów w Spółce o wartości 1 500 zł każdy, o łącznej wartości 192 000 zł i pokryciu ich gotówką. Tego samego dnia Spółka i pozwany zawarli umowę w sprawie potrącenia wzajemnych wierzytelności - pozwanego wobec Spółki o zwrot pożyczki z odsetkami umownymi w kwocie 192 400 zł oraz Spółki wobec pozwanego z tytułu wkładu pieniężnego w kwocie 192 000 zł, co doprowadziło do umorzenia wierzytelności niższej z pozostawieniem pozwanemu wierzytelności wobec Spółki w wysokości 400 zł. W okresie od dnia 26 listopada 2010 r. do dnia 11 lutego 2011 r. strony zawarły kolejne umowy pożyczki różnych kwot, także zabezpieczone zastawem rejestrowym.

Po uprzednim wezwaniu Spółki do spłaty pożyczki (udzielonej na podstawie umowy z dnia 17 grudnia 2009 r.) w terminie do dnia 27 kwietnia 2011 r., pozwany złożył w dniach 5 i 6 maja 2011 r. oświadczenie o przejęciu na własność pojazdów obciążonych zastawem rejestrowym na podstawie umowy z dnia 19 lipca 2010 r. i uzyskał wykreślenie wpisów w rejestrze zastawów. Sąd pierwszej instancji ustalił wartość tych pojazdów na kwotę 185 600 zł.

Postanowieniem Sądu Rejonowego z dnia 22 czerwca 2011 r. została ogłoszona upadłość likwidacyjna Spółki. Pozwany odmówił zwrotu przejętych pojazdów na rzecz Syndyka, został zatem wezwany przez niego do rozliczenia ich wartości. Pismem z dnia 7 września 2011 r., J. M. zgłosił do masy upadłości wierzytelność w kwocie 156 044,05 zł z tytułu przysługującego mu wobec upadłej Spółki zaległego wynagrodzenia członka rady nadzorczej Spółki. W piśmie z dnia 11 października 2011 r., stanowiącym uzupełnienie braków formalnych tego zgłoszenia, pozwany złożył oświadczenie, że dokonuje potrącenia wierzytelności w kwocie 156 044,05 zł z wierzytelnością o zapłatę kwoty 130 000 zł przysługującej upadłemu wobec niego z tytułu rozliczenia przejętych na własność przedmiotów zastawu rejestrowego; oświadczenie to było uzupełniane o dalsze dokumenty.

W postępowaniu upadłościowym zostały uznane wierzytelności J. M. wobec upadłej Spółki w kwocie 155 851,72 zł w kategorii IV i 192,33 zł w kategorii V, w kwocie 5 797,17 zł w kategorii II i w kwocie 453 164,38 zł. Syndyk nie uznał za skuteczne opisanego wyżej oświadczenia pozwanego o potrąceniu, albowiem nie nastąpiło ono, w jego ocenie, przy zgłoszeniu wierzytelności (art. 96 p.u.n.), lecz w terminie późniejszym.

W tym stanie faktycznym Sąd pierwszej instancji uwzględnił powództwo w znacznej części na podstawie art. 471 k.c. w zw. z art. 23 ust. 2 i art. 25 ust. 2 i 3 ustawy z dnia 6 grudnia 1996 r. o zastawie rejestrowym i rejestrze zastawów (tekst jedn.: Dz.U. z 2018 r., poz. 2017). Sąd wskazał, że pozwany nie udowodnił, iż przysługująca upadłej Spółce wierzytelność z tytułu zwrotu nadwyżki wartości przejętych pojazdów wygasła w następstwie złożonego przez niego oświadczenia o potrąceniu, ponieważ nie zostało ono złożone przy zgłoszeniu wierzytelności.

Wyrokiem z dnia 10 marca 2017 r., Sąd Apelacyjny w (...), zmienił zaskarżony wyrok w punkcie pierwszym częściowo w ten sposób, że oddalił powództwo o zapłatę kwoty 155 044,05 zł z ustawowymi odsetkami od tej kwoty oraz rozstrzygnął o kosztach postępowania za pierwszą instancję, oddalił apelację pozwanego w pozostałej części i orzekł o kosztach postępowania apelacyjnego.

Sąd drugiej instancji ocenił, że pozwany dochował terminu do złożenia oświadczenia o potrąceniu (art. 96 p.u.n.), ponieważ zawarł je wprawdzie nie bezpośrednio i wprost w piśmie z dnia 7 września 2011 r., zawierającym zgłoszenie wierzytelności, lecz dopiero w piśmie z dnia 11 października 2011 r., ale pismo to stanowiło uzupełnienie braków formalnych pierwszego pisma i zostało wniesione w wykonaniu zarządzenia Przewodniczącego wystosowanego na podstawie art. 130 § 1 k.p.c. Oznaczało to, że stosownie do art. 130 § 3 k.p.c., poprawione i uzupełnione zgłoszenie wierzytelności wywołało skutki od chwili jego wniesienia, także w zakresie skuteczności potrącenia. Konstatacja ta doprowadziła do zmiany zaskarżonego wyroku w części i oddalenia powództwa co do kwoty 155 044,05 zł.

W skardze kasacyjnej, powód zaskarżając wyrok Sądu Apelacyjnego w całości, zarzucił naruszenie art. 96 ustawy z dnia 28 lutego 2003 r. Prawo upadłościowe i naprawcze (tekst jedn. Dz.U. 2017 r., poz. 2344, od dnia stycznia 2016 r. Prawo upadłościowe; dalej „p.u.”), art. 96 p.u. w zw. z art. 505 pkt 4 k.c., art. 498 § 2 k.c., oraz art. 240 p.u. w zw. z art. 130 § 1 i 130 § 3 k.p.c. Formułując te podstawy Syndyk wniósł o uchylenie zaskarżonego wyroku w całości i przekazanie sprawy Sądowi drugiej instancji do ponownego rozpoznania, ewentualnie o uchylenie zaskarżonego wyroku w całości i orzeczenie przez Sąd Najwyższy co do istoty sprawy przez oddalenie apelacji pozwanego w całości.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Skarga kasacyjna powoda podlegała odrzuceniu w zakresie skierowanym przeciwko zawartemu w punkcie II wyroku Sądu Apelacyjnego orzeczeniu oddalającemu apelację pozwanego, ze względu na brak pokrzywdzenia skarżącego tym rozstrzygnięciem (por. uchwała składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 15 maja 2014 r. III CZP 88/13, OSNC 2014/11/108).

Za trafne uznać należy zarzuty naruszenia art. 240 p.u. w zw. z art. 130 § 1 i 130 § 3 k.p.c. oraz naruszenia art. 96 p.u. przez błędne przyjęcie przez Sąd Apelacyjny, że niezamieszczenie w piśmie zgłaszającym wierzytelność oświadczenia o potrąceniu wierzytelności zgłaszanej do masy ze wzajemną wierzytelnością upadłego, stanowi brak formalny tego pisma, uniemożliwiający nadanie zgłoszeniu dalszego biegu i podlegający naprawieniu w ramach postępowania naprawczego na podstawie art. 130 k.p.c.

Zgodnie z art. 240 p.u., w brzmieniu obowiązującym w dniu 7 września 2011 r., w zgłoszeniu wierzytelności należało podać: 1) imię i nazwisko bądź nazwę albo firmę wierzyciela i odpowiednio jego miejsce zamieszkania albo siedzibę; 2) określenie wierzytelności wraz z należnościami ubocznymi oraz wartość wierzytelności niepieniężnej; 3) dowody stwierdzające istnienie wierzytelności; 4) kategorię, do której wierzytelność ma być zaliczona; 5) zabezpieczenia związane z wierzytelnością oraz oświadczenie wierzyciela, w jakiej prawdopodobnie sumie wierzytelność nie będzie zaspokojona z przedmiotu zabezpieczenia; 6) w razie zgłoszenia wierzytelności, w stosunku do której upadły nie jest dłużnikiem osobistym, przedmiot zabezpieczenia, z którego wierzytelność podlega zaspokojeniu; 7) stan sprawy, jeżeli co do wierzytelności toczy się postępowanie sądowe lub administracyjne; 8) jeżeli wierzyciel jest współnikiem albo akcjonariuszem spółki będącej upadłym - ilość posiadanych udziałów albo akcji oraz ich rodzaj. W przytoczonym przepisie nie wymieniono żadnych innych danych i informacji, jakie zobowiązany jest zamieścić wierzyciel upadłego, aby zgłoszeniu można było nadać bieg.

W piśmie z dnia 7 września 2011 r. (k. 427 akt) J. M., zgłaszając wierzytelność z tytułu przysługującego mu wynagrodzenia, nie złożył oświadczenia o jej potrąceniu z wierzytelnością upadłej Spółki z tytułu rozliczenia wartości przejętych pojazdów. Art. 96 p.u.n. przewiduje zaś, że wierzyciel, który chce skorzystać z prawa potrącenia, składa o tym oświadczenie nie później niż przy zgłoszeniu wierzytelności. Takie oświadczenie pozwany złożył dopiero w kolejnym piśmie z dnia 11 października 2011 r. (k. 429 akt), jednakże nie odniosło ono skutku, o którym mowa w art. 130 § 3 k.p.c., ze względu na to, że nie stanowiło

uzupełnienia braków formalnych zgłoszenia wierzytelności (mimo wadliwego wezwania J. M. do uzupełnienia zgłoszenia).

Mimo trafności przytoczonych zarzutów, ostatecznie wyrok Sądu drugiej instancji odpowiada prawu. W osobiście wniesionej odpowiedzi na pozew Syndyka, pozwany, powołując się na manifestowaną już w postępowaniu upadłościowym wolę dokonania potrącenia i złożenie takiego oświadczenia w piśmie z dnia 7 października 2011 r., złożył w niniejszej sprawie oświadczenie o potrąceniu przysługującej mu i uznanej w postępowaniu upadłościowemu wierzytelności z tytułu wynagrodzenia za pracę w charakterze członka rady nadzorczej upadłej Spółki z dochodzoną w niniejszej sprawie wierzytelnością powoda w wysokości „rzeczywistej wartości przejętych samochodów” (k. 312 akt sprawy).

W związku z tym rozstrzygnięcie skargi kasacyjnej zależało do odpowiedzi na pytanie, czy wierzyciel upadłego (w rozpoznawanej sprawie pozwany), który w terminie przewidzianym w art. 96 p.u. nie złożył oświadczenia o potrąceniu własnej wierzytelności przysługującej mu przeciwko upadłemu, może – w równoległe toczącym się postępowaniu z powództwa syndyka masy upadłości o zapłatę - skutecznie podnieść zarzut potrącenia tej wierzytelności z wierzytelnością wzajemną upadłego dochodzoną w tym procesie.

Zgodnie z art. 498 k.c., gdy dwie osoby są jednocześnie względem siebie dłużnikami i wierzycielami, każda z nich może potrącić swoją wierzytelność z wierzytelnością drugiej strony, jeżeli przedmiotem obu wierzytelności są pieniądze lub rzecz tej samej jakości oznaczone tylko co do gatunku, a obie wierzytelności są wymagalne i mogą być dochodzone przed sądem. Wskutek potrącenia obie wierzytelności umarzają się nawzajem do wysokości wierzytelności niższej. Przepisy art. 498 - 505 k.c. normują w sposób całościowy instytucję potrącenia, jego dopuszczalność, formę oraz skutki. Odnoszą się do każdego oświadczenia o potrąceniu, złożonego zarówno w postępowaniu sądowym, jak i poza jego ramami, nie określają przy tym przedziału czasowego, w jakim musi czy powinno być ono złożone.

Instytucja potrącenia znajduje zastosowanie także w postępowaniu upadłościowym. Art. 93 p.u. przewiduje, że potrącenie wierzytelności upadłego

z wierzytelnością wierzyciela jest dopuszczalne, jeżeli obie wierzytelności istniały w dniu ogłoszenia upadłości, chociażby termin wymagalności jednej z nich jeszcze nie nastąpił. Art. 96 tej ustawy wskazuje jednakże, że wierzyciel, który chce skorzystać z prawa potrącenia, składa o tym oświadczenie nie później niż przy zgłoszeniu wierzytelności. Dopuszczenie przez ustawodawcę możliwości uprzywilejowanego zaspokojenia się wierzyciela składającego oświadczenie o potrąceniu jest odstępstwem od przyjętych na gruncie prawa upadłościowego zasad zaspokajania zgłoszonych i uznanych wierzytelności w drodze podziału funduszy masy upadłości, tj. zasady pierwszeństwa i proporcjonalności lub też podziału sum uzyskanych ze zbycia przedmiotów obciążonych rzeczowo. Z tych przyczyn ustawodawca obciążył wierzyciela powinnością złożenia oświadczenia o potrąceniu nie później niż przy zgłoszeniu wierzytelności, nie zaś na jakimkolwiek późniejszym, dowolnie wybranym przez wierzyciela, etapie postępowania upadłościowego, zaś sędziego komisarza obowiązkiem dokonania oceny, czy w postępowaniu upadłościowym do tego potrącenia doszło (por. postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 8 lutego 2000 r., I CKN 398/98, niepubl. oraz wyrok Sądu Najwyższego z dnia 29 kwietnia 2005 r., II PK 1/05, OSNP 2005, nr 23, poz. 371).

Przewidziany w art. 96 p.u.n. termin musi być zatem przez uprawnionego zachowany, jeśli chce on skorzystać z uprzywilejowanego sposobu zaspokojenia - w formie potrącenia - konkretnej zgłaszanej do masy upadłości wierzytelności. Zaniechanie złożenia oświadczenia o skorzystaniu z prawa potrącenia w tym terminie pociąga za sobą konsekwencje w postaci niemożliwości uzyskania przez wierzyciela upadłego takiego zaspokojenia w ramach postępowania upadłościowego. Wierzyciel ten uczestniczy zatem razem z innymi wierzycielami upadłego w podziale funduszy masy upadłości na zasadach regulowanych przepisami upadłościowymi (por. wyroki Sądu Najwyższego z dnia 22 października 2015 r., IV CSK 749/14, niepubl. oraz z dnia 17 stycznia 2007 r., II CSK 315/06, niepub.).

W uchwale z dnia 23 stycznia 2007 r., III CZP 125/06, (OSNC 2007, nr 11, poz. 162) Sąd Najwyższy wyraził pogląd, że dopuszczalne jest zgłoszenie zarzutu potrącenia przez wierzyciela upadłego w procesie wytoczonym przeciwko niemu przez syndyka masy upadłości w sytuacji, gdy przedstawiona do potrącenia

wierzytelność została przed wytoczeniem powództwa zgłoszona w postępowaniu upadłościowym wraz z zarzutem potrącenia z wierzytelnością z aktualnie dochodzoną przez syndyka. W wyroku z dnia 10 marca 2011r, V CSK 311/10 (OSNC-ZD 2011, nr 3, poz. 65) wskazano natomiast, że skutek potrącenia następuje z chwilą złożenia drugiej stronie (w tym wypadku syndykowi reprezentującemu upadłego) oświadczenia o skorzystaniu z tego prawa pod warunkiem, że spełnione zostały wymagania umożliwiające potrącenie. Czynności sędziego - komisarza (ewentualnie sądu) związane z badaniem wierzytelności, dopuszczalności jej potrącenia z wierzytelnością wzajemną i ustalaniem listy wierzytelności stanowią jedynie kontrolę, czy skutek potrącenia rzeczywiście nastąpił, podobnie jak to ma miejsce w wypadku zgłoszenia w postępowaniu sądowym zarzutu potrącenia na zasadach ogólnych. W obydwu wypadkach różny jest tylko wynik tego badania. O ile bowiem nieuwzględnienie zarzutu potrącenia w procesie o zapłatę powoduje prawomocne stwierdzenie braku skutku w postaci umorzenia wierzytelności, o tyle odmowa uwzględnienia wierzytelności i jej potrącenia z wzajemną wierzytelnością upadłego w postępowaniu upadłościowym nie stwarza powagi rzeczy osądzonej, co oznacza, że wyrażona w tym postępowaniu ocena może być zakwestionowana w innym postępowaniu. Złożone w postępowaniu upadłościowym oświadczenie o potrąceniu nie odniesie swojego skutku w sytuacji, w której sędzia komisarz lub sąd nie uznają wierzytelności, jak również wtedy, gdy nie uznają skuteczności jej potrącenia (np. z uwagi na uchybienie terminowi z art. 96 p.u.). W rozpatrywanej sprawie zgłoszona przez J. M. wierzytelność została uznana w postępowaniu upadłościowym i umieszczona na liście wierzytelności, jednakże syndyk zakwestionował możliwość jej potrącenia w postępowaniu upadłościowym.

Decyzja procesowa odnośnie do określonej wierzytelności podjęta w toku postępowania upadłościowego, będącego postępowaniem egzekucyjnym, znajdująca odzwierciedlenie w umieszczeniu jej na liście, może być kwestionowana w określony sposób, skoro nie korzysta z przymiotu powagi rzeczy osądzonej. Jednym ze sposobów jest właśnie powództwo wytoczone przez syndyka, którym dochodzi on określonej wierzytelności upadłego, co do której strona przeciwna może skutecznie przeciwstawić swoją wierzytelność i dokonać potrącenia. W

efekcie przeprowadzenie takiego postępowania umożliwia ponowne zbadanie wszystkich kwestii istotnych dla oceny skuteczności potrącenia. Uprawnienie do potrącenia jest podmiotowym prawem kształtującym, skorzystanie z którego doprowadza do unicestwienia wzajemnych wierzytelności, przy czym to zdarzenie prawne, a nie możliwość (uprawnienie) skorzystania z zarzutu procesowego, oddziałuje na wierzytelność powoda, z której jest wywodzone roszczenie procesowe.

Podzielając przedstawione zapatrywania, orzeczono, jak w sentencji (art. 398¹⁴ k.p.c. i art. 108 k.p.c.).

aj